

تحریر پر حید

شرح و تفسیر مجموعہ قصیدہ برہان کرم

حید

تظیم تحفہ شری

سید سہود صافی

جلد اول

سرشناسه

: خمینی، سید حسن، ۱۳۵۱ -

عنوان قراردادی

: مقدمه قیصری، فارسی، شرح

: فصوص الحکم، فارسی، شرح

عنوان و نام پدیدآور

: تحریر توحید: شرح مقدمه داود بن محمود قیصری بر فصوص الحکم ابن عربی / سید حسن خمینی: تنظیم، تحقیق و نگارش سید محمود صادقی.

مشخصات نشر

: تهران: مؤسسه چاپ و نشر عروج و انجمن علمی عرفان اسلامی ایران، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری

: ۲ ج.

شابک

: (دوره) 1 - 316 - 937 - 600 - 978: (ج. ۱) 7 - 314 - 937 - 600 - 978

: (ج. ۲) 4 - 315 - 937 - 600 - 978

موضوع

: قیصری، داود بن محمود، ۷۵۱ق. مقدمه قیصری - - نقد و تفسیر / ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰-۶۳۸ق. فصوص الحکم - - نقد و تفسیر / عرفان - - متون قدیمی تا قرن ۱۴ / تصوف - - متون قدیمی تا قرن ۱۴.

شناسه افزوده

: صادقی، سید محمود، ۱۳۵۵ - / قیصری، داود بن محمود، ۷۵۱ق. مقدمه قیصری - شرح / ابن عربی، محمد بن علی، ۵۶۰-۶۳۸ق. فصوص الحکم - شرح / انجمن علمی عرفان اسلامی ایران.

بندی سگره

: ۶۰۴۲۲۳ ف ۲ الف / ۲۸۳ BP

رده ی دیویی

: ۲۹۷/۸۳

شماره کاتالوگ

: ۴۱۲۳۳۱۶

انجمن علمی عرفان اسلامی ایران

مؤسسه چاپ و نشر عروج

تحریر توحید (جلد اول)

عنوان دیگر: شرح مقدمه داود بن محمود قیصری بر فصوص الحکم ابن عربی

نویسنده: سید حسن خمینی

تنظیم و تحقیق و نگارش: سید محمود صادقی

طراح گرافیک: سهراب بی

خوشنویس عنوان: محمد حیدر

صفحه آرا: علی سبحانی

حروف نگار و نمونه خوان: سمیه مسعودی

ناشر: مؤسسه چاپ و نشر عروج (با همکاری انجمن عرفان اسلامی)

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت (دوره): ۵۶۰۰۰ تومان (جلد ۱): ۲۸۰۰۰ تومان

مراکز پخش:

• فروشگاه شماره یک: خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخر رازی، پاساژ ظروفچی، تلفن: ۶۶۴۹۳۰۸۱ - دورنگار: ۶۶۴۰۰۹۱۵

• فروشگاه شماره دو: خیابان انقلاب، چهار راه حافظ، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

• امور نمایندگیها و نمایشگاهها تلفن: ۶۶۴۰۴۸۷۳

• امور سفارشات و بازرگانی تلفن: ۶۶۴۸۹۱۶۰

• فروشگاه مجازی مؤسسه عروج

www.oroujpub.com

فهرست مطالب

۱۱		سخن نخست
۱۳		مقدمه
۱۵		پیش از آغاز
۲۳		پیش گفتار
۲۵		فصل یکم: نگاهی گذرا به تحولات تاریخی عرفان نظری
۲۵		۱. مقدمه
۲۶		۲. بسترهای تاریخی
۲۷		۳. زمینه‌های شکل‌گیری
۲۸		۴. دریچه‌های ورود
۳۰		۵. آغازین سال‌های ظهور
۳۳		۶. زمینه‌های شکل‌گیری عرفان نظری
۳۵		۷. بهار در بهار عرفان اسلامی
۳۷		۸. نگاهی کوتاه به احوال و آثار ابن عربی
۴۱		۹. صدرالدین قونوی (۶۰۷ - ۶۷۳ ق.)
۴۵		۱۰. مؤیدالدین چندی (م. ۶۹۰ ق.)
۴۸		۱۱. سعیدالدین فرغانی (م. ۷۰۰ هـ ق.)
۵۳		۱۲. عبدالرزاق کاشانی (م. ۷۳۵ یا ۷۳۶ ق.)

۱۳. همزهی تا همدلی فلسفه و عرفان..... ۵۷
۱۴. شیخ شرف‌الدین داود بن محمود قیصری (م. ۷۵۱ ق)..... ۵۹
۱۵. مکتب فکری تشیع و مکتب عرفانی ابن عربی..... ۶۰
۱۶. ابو حامد محمد ترکه..... ۶۲
۱۷. صائِن الدین علی بن محمد ترکه (م. ۸۳۰ تا ۸۳۵ ق)..... ۶۳
۱۸. محمد بن حمزه فناری (۷۵۱ - ۸۳۴ ق)..... ۶۴
۱۹. عبدالرحمن جامی (۸۱۷ - ۸۹۷ ق)..... ۶۵
۲۰. قرن دهم و افول آفتاب عرفان..... ۶۸
۲۱. طلوع رافق حکمت صدرایی..... ۷۰
۲۲. گسترش حکمت صدرایی در افق اندیشه اسلامی..... ۷۲
۲۳. تداوم عرفان بنی در حکمت صدرایی..... ۷۳
۲۴. اوج‌گیری دوباره و ظهور نابغ عرفان نظری..... ۷۶
۲۵. عصر طلایی عرفان نظری..... ۸۱
۲۶. گسترش عرفان نظری در عصر کمال..... ۸۲
- فصل دوم: تأملی در فصوص‌الحکم و سروح آن..... ۸۷
۱. مقدمه..... ۸۷
۲. گستره تعالیم ابن عربی..... ۹۰
۳. فصوص‌الحکم، تجلّی اندیشه ابن عربی..... ۹۲
۴. تأملی در فصوص‌الحکم..... ۹۳
۵. شارحان و مفسران فصوص‌الحکم..... ۹۸
۶. الفکوک؛ گشایش اسرار فصوص..... ۹۹
۷. شرح فصوص‌الحکم عقیف الدین تلمسانی..... ۱۰۴
۸. شرح فصوص‌الحکم مؤیدالدین جندی..... ۱۱۴
۹. شرح فصوص‌الحکم کمال الدین عبدالرزاق کاشانی..... ۱۱۹
۱۰. شرح فصوص‌الحکم شیخ شرف‌الدین داود بن محمود قیصری..... ۱۲۵
۱۱. سید حیدر آملی و شرح فصوص‌الحکم ابن عربی..... ۱۳۲

۱۴۱	۱۲. شرح فصوص الحکم صائن الدین علی بن محمد الترمذی
۱۵۱	۱۳. شروح فصوص الحکم از نگاهی دیگر
۱۵۹	فصل سوم: عرفان نظری از نگاه محقق قیصری
۱۵۹	۱. مقدمه
۱۷۰	۲. چیستی عرفان نظری
۱۷۳	۳. موضوع علم عرفان نظری
۱۷۸	۴. رابطه میاز عرفان نظری و عرفان عملی
۱۸۰	۵. تفاوت عرفان نظری و فلسفه
۱۸۲	۶. مبادی عرفان نظری
۱۸۶	۷. مسائل عرفان نظری
۱۸۸	۸. سخن پایانی؛ شرافت دانش عرفان نظری
۱۹۱	الخطبه
۲۰۰	آگاهی به معانی فصوص الحکم
۲۰۲	علت نگارش کتاب
۲۰۳	آغاز نگارش کتاب
۲۰۴	فصول دوازده گانه قیصری برای فهم مباحث فصوص الحکم
۲۰۶	نام گذاری و اهدای کتاب
۲۰۹	ویژگی های کتاب
۲۱۱	الفصل الاول: فی الوجود و انه هو الحق
۲۱۳	مقدمه
۲۱۷	تعریف وجود
۲۲۴	جوهر و عرض نبودن وجود
۲۲۸	اعتباری نبودن وجود
۲۳۱	عمومیت وجود
۲۳۲	بدهت وجود

۲۳۳	احاطه وجود
۲۳۵	نفی واسطه میان وجود و عدم
۲۳۸	نفی ضد و مماثل از وجود
۲۴۱	بازگشت صفات سلبی به وجود
۲۴۴	تقسیم ناپذیری وجود
۲۴۵	شدت و ضعف ناپذیری وجود
۲۴۸	خبر محض
۲۵۱	آر و بیان ندارد
۲۵۳	عدم وجود به اشیاء
۲۵۹	وحدت - یقین و رد
۲۶۳	وجود نور محض
۲۶۶	تعریف ناپذیری وجود
۲۶۸	وجود منبسط
۲۷۱	واجب الوجود
۲۷۸	حقیقت ماهیات
۲۸۳	فهم اسرار آیات در بر تو فهم معنای وجود
۲۸۴	براهین اثبات وجوب وجود
۲۸۴	تنبيه للمستبصرين بلسان اهل النظر
۲۹۳	تنبيه و هشدارى ديگر
۳۱۰	تنبيه و هشدارى ديگر
۳۱۷	تشكيك در وجود
۳۱۷	تفريع
۳۴۱	حضرات خمس و مراتب کلیه وجود
۳۴۱	إشارة إلى بعض المراتب الكلية أو اصطلاحات الطائفة فيها:
۳۶۷	عينیت ذات با صفات
۳۶۷	تنبيه آخر

۳۸۵	الفصل الثاني: في أسمائه و صفاته تعالى
۳۸۷	مقدمه
۳۸۹	صفات ايجابى و سلبى
۳۹۸	صفات جمال و جلال
۴۰۴	تعريف اسم
۴۱۱	امهات سبعة
۴۲۲	تصوير صفات در مقام احديت
۴۲۵	امهات اربع
۴۲۸	اسماء ذات صفات و افعال
۴۳۵	اسماء غيب و شهادت
۴۴۳	تناكح اسمائى
۴۴۵	تقسيم اسماء افعال به حسب الاحكام
۴۴۵	تنبيه
۴۵۴	تنبيه ديگر: اتحاد ظاهر و مظهر
۴۵۹	تنبيه ديگر: علم الهى
۴۸۷	الفصل الثالث: في الأعيان الثابتة و التنبيه علي المظاهر الاسمية
۴۸۹	مقدمه
۴۹۲	اعيان ثابتة
۵۰۲	دسته بندى اعيان ثابتة
۵۱۳	اعيان جوهرى و اعيان عرضى
۵۲۶	تنبيه: عدم مجعوليت مطلق اعيان ثابتة
۵۳۴	تنبيه ديگر: اعتبارات دوگانه اعيان
۵۴۰	هداية للناظرين
۵۶۱	تتميم

سخن نخست

ماجرای پایا ناپذیر عردمان سلامی با حضور شخصیتی بزرگ و متعالی همچون محی‌الدین ابن عربی و آثار و درس او وجود آثاری او چنان توجه همه‌جانبه جانبداران مکتب را به خود جلب کرد که بنیاد یاری از صاحب‌نظران و عرفان شناسان بزرگ به شناخت و شناساندن آثار و افکار وی گرایش یافته، و به شرح و بسط و ترجمه و تعلیق و تحشیه کتب و آثار او پرداخته، و از این راه بر سامان‌های کلان و ذخر و ذخیره‌های فراوان مشرب عرفان افزوده‌اند.

داود قیصری از چهره‌های بنام و شناخته‌شده‌ای است که علاقه و احترام زیاد به استاد، به تحقیق و تحلیل آثار محی‌الدین پرداخت و شرحی بر فصوص‌الحکم او نوشت که «شان کتاب درسی» یافت و به مرجعی در درس و بحث عرفان نظری تبدیل گردید، به‌خصوص که این شارح محقق، برای روشنگری و آشناسازی شاگردان و شیفتگان شیخ اکبر به نگارش مقدمه‌ای پرداخت که به دلیل دربرداشتن رئوس و امهات مباحث، از آن روز تاکنون با استقبال محققان و مدرسان مواجه گردید، و کتاب ارزنده‌ای که هم‌اکنون پیش رو دارید، از همین دست است.

مؤلف متضلع و مدرس متبّع این کتاب، حفید شریف امام و نور چشم امت، و نماد علم و معرفت، و آیت فکر و فقاہت، عزیز عالی‌قدر «حاج سید حسن خمینی دامت برکاته» است که به تدریس و شرح و بسط عالمانه این مقدمه پرداخته‌اند و تقریرات درس

ایشان به همت یکی از شاگردان ممتازشان به رشته تحریر درآمده و کتاب حاضر را فراهم آورده است.

در این نوشته کوتاه لازم است به این نکته توجه دهم که انجمن علمی عرفان اسلامی که اکنون وظیفه انتشار کتاب «تحریر توحید» را بر عهده گرفته بیش از ده سال پیش تأسیس گردید و با اهداف ارزنده و ارجمندی بنیان نهاده شد تا به شناخت و شناساندن عرفان ناب اسلامی و شخصیت‌های برجسته و نامدار آن بپردازد و از اصحاب معرفت و مؤلفان و مربیان این مشرب تجلیل و تکریم کند، و به تحقیق و تتبع در آثار و ماثورات عرفان مبادرت ورزد و سرانجام اهالی عرفان اسلامی را از سرچشمه‌ی زلال معنویت، و اسرار و رموز ولایت سیراب، با گنجینه‌های حکمت و حقیقت آشنا سازد و چراغ روشن راه راهیان این مکتب باشد؛ البته همه مکتب‌های «عرفان‌خوانده» دروغین و دوزخی را دفع، رد و طرد کند و محور اصلی کار علمی خود را چاپ و نشر ماثورات عرفان ناب قرآنی و ولایی قرار دهد که «حسن سلوک» این راه‌دار درست و وظیفه بسیار مهم و خطیر، تعهد به چاپ و نشر کتاب «تحریر توحید» است.

ریاست و هدایت انجمن نیز بر عهده سوی دانشمند و بنام سرکار خانم دکتر فاطمه طباطبایی است که سال‌های تحصیل و تحقیق و آشنایی با خود را در همین راه دنبال کرده و بحمدالله موفق هم بوده است. این‌جانب ضمن تشکر ناصر از نشر کتاب «تحریر توحید»، توفیقات همگان را از خدای منان آرزو مند و امیدوارم که هر هفته و اولویت انجمن، همچنان انتشار این‌گونه کتب عرفانی و معنوی باشد تا کام لب‌تشنه‌ان مشرب سیر و سلوک را در نظر و عمل سیراب سازد. ان‌شاء الله تعالی!

با احترام دکتر علی شیخ الاسلامی

استاد دانشگاه تهران

بهمن ۱۳۹۴ - ربیع الثانی ۱۴۳۷

مقدمه

﴿وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾^۱

بی‌شک تجربه‌ای عرفانی، مهم‌ترین و یا یکی از با اهمیت‌ترین دست آوردهای بشر در طول زندگی دنیای او بوده است. تجربه‌ای تام که نبوت و ولایت تامه الهیه است و تجربه‌های ناقص که هر کس در نوعی آن را شهود کرده است. یافته‌های این تجربه اگرچه گفتنی نبوده‌اند؛ ولی انسانیت انسان را ساخته‌اند، پس غلط نیست اگر بگوییم، فصل ممیزه آدمی، نه نطق یا اراده، بلکه همین ارتباط یافتن با حوزه‌ای فراتر از ماده است.

شهود عارفان البته مطابق با خاصه گاه، همان ترجمه شده است و بعضاً رنگ عشق و محبت و گاه طعم خوف و عظمت یافته است. «لی نیز» «صبغة الله» بر جان ولی الله الاعظم نشسته و جوهره دین و آیین یافته است و جهانی را به خودش معطر کرده است. تاریخ انسان بدون آنچه ادیان برای آدمی به ارمغان آورده‌اند، زشت و بی‌تناسب و آمیخته با خشونت است و این وحی‌های الهی بوده است که جهان انسان را با تکامل رسانده و بدان رنگ دیگر داده است.

اسلام که به نور پیامبر عظیم الشان ما آراسته است، نمونه کامل این امر است و تشیع که گویی ردای عرفان اسلامی بر قامت آن دوخته است، تکمیل این کمال اولیه بوده است. عرفان اسلامی نتیجه‌ای جز شیعی شدن نداشته و این مقصد، تنها هدف برای مسیر سخت تجربه‌های عرفانی و شهودهای روحانی بوده است. هر کس اندکی در این بحر مواج سیر کند، به تعین می‌یابد که این ردا جز بر اندام اندیشه شیعه و کلام امامیه راست نمی‌آید و از

۱. «برای ایشان سخن را پیوسته ساختیم؛ باشد که پند گیرند». (سوره قصص، آیه ۵۱)

این رو است که می‌توان گفت این آب گوارا، حتی اگر از سنگلاخ نیز جریان یافته باشد، جز در دریای عصمت فرزندان پیامبر آرام نمی‌گیرد. ولایت تامّه انسان کامل، حقیقت محمدیه، وجود منبسط و ... تنها در ظرف کلامی شیعه امکان تطابق با دستگاه فکری اسلامی را داراست و از دیگر سو، عصمت کبری، واسطه فیض، ولایت الهیه، علم تامّه امام و جز در نظام فکری عرفان نظری تعریف فلسفی و عقلانی نمی‌یابد. از این روست که عرفان، حتی اگر نه به ظاهر، شیعه است و می‌توان گفت عارفان حتی اگر خود نگفته‌اند، بر این آیین بوده‌اند.

مقامه قسری بر شرح فصوص الحکم ابن عربی، کتابی است که در علم عرفان نظری تدریس می‌شود و از بهترین و کامل‌ترین تلاش‌ها در جهت انسجام منطقی و عقلی مباحث عرفانی است. نگارنده از آذر ماه سال ۹۱ تا اسفند ماه سال ۱۳۹۲ با جمعی از دوستان به این کتاب اشتغال داشته است. آنچه پیش روی شماست، تلاش برادرم جناب حجت الاسلام والمسلمین سید محمود دلاویز در سزایم آن مباحث است. قلم شیوا و احاطه ستودنی ایشان بر زبان فارسی، ترجمه خوب، رزق‌مندی از متن قیصری به دست داده است و توان علمی و حوصله قابل تحسین وی، شرح و بسط مناسبی از آنچه در این حوزه گفته شده، گرد آورده است. در طول مدت نزدیک به چهار سال تلاش ایشان در تنظیم و نگارش این کتاب که «تحریر توحید» نام گرفته است، بارها متن من را در رفت و آمد بود و نکاتی از آن حک و اصلاح شد. ضمن اینکه باید در این میان از «پیشگزار» حقیقانه‌ای که بر کتاب نوشت‌ماند، هم یاد کنم که در جای خود نکات خوبی را در بر دارد.

امید آنکه در نظر اهل معرفت به لطف بنشینند و توشه‌ای باشد برای آنکه در محضر خدای تبارک و تعالی نقش بال ملخی را ایفا کند.

در پایان به روح مطهر امام بزرگوار درود می‌فرستم که از سرآمدان این عرصه بود.

و لله الحمد اولاً و آخراً

سید حسن خمینی

قم - سوم محرم الحرام ۱۴۳۷ - ۲۵ مهرماه ۱۳۹۴

پیش از آغاز

حمد و سپاس خدایم را سزاوارست که آغاز و انجام، و پیدا و پنهان هستی است: «هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ»^۱؛ هستی محض است؛ با همه اشیاء و اشخاص هست: «وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ»^۲؛ و به هر سو که بنگرید، وجه او را می‌یابید: «أَيْنَمَا تُولُوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ»^۳. ستایش و ثنا پروردگاری را رواست که هر چیزی جز او سراب باطل است؛ معبودی که - در رجه او همه وجوه فانی و هالک خوانده شده‌اند: «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ»^۴.

تحیت و سلام بر انبیاء و اولیای الهی، خاصه حضرت عاتم الانبیاء و عترت طاهرین وی که مظاهر اسم اعظم و مصادیق مرتبه کمال اند، سلام: پیام‌آوران ایمان، و منادیان عمل صالح که خدای را به حقیقت ایمان مشاهده کرده و آنها را پیشگاه وی زانوی عبودیت بر زمین زده‌اند.

پیدایش انسان کامل، غایت و منتهای «حرکت حبّی» ذات مقدس حق است؛

۱. سوره حدید، آیه ۳.

۲. سوره حدید، آیه ۴.

۳. سوره بقره، آیه ۱۱۵.

۴. سوره قصص، آیه ۸۸.

چراکه انسان کامل «حبيب» اوست و رسالت «حبيب الله»، راه نمایی انسان برای رسیدن به «محبت»^۱، از این رو مزد رسالت «حبيب الله» نیز محبت اهل بیت او قرار گرفت: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا»^۲ و جالب آنکه «محبت» که اجر و مزد رسالت خوانده شده است، منفعت «محبان» را تضمین می‌کند و برای «محبوب» سودی ندارد: «قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنِ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ»^۳.

گفتیم پیداست که محبت اصیل چون دیگر حقایق مختص ذات مقدس حق است و دوستی و محبت مظاهر تام او، در حقیقت نزدیک‌ترین راه برای نیل به آن محبوب بالذات است و البته دوستی و محبت انسان‌های کامل و مظاهر تام، یعنی اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) نیز به اشاره و راه نمایی همان محبوب بالاصالة است.^۴

به این ترتیب «محبت» صراط مستقیم را در راه روشن رسیدن به مراتب کمالی است و طرفه آنکه راه نیل به «محبت»، معرفت و شناخت است و البته بهترین راه وصول به معرفت، رؤیت جلال و جمال، و استشمام رایحه دلپذیر، و استماع نوای روح‌نواز محبوب در مشهد حضور اوست و روشن است که این همه، در طریقت صعب و مستصعب «عرفان» نهفته است، چراکه نیل به شهد غسل و غسل نیش زنبور می‌خواهد:

فَمَنْ لَمْ يَمْتَ فِي حَبِّهِ لَمْ يَعْشِ بِهِ

و دون اجتناء النحل ما جنت النحل^۵

۱. «قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» (سوره آل عمران، آیه ۳۱).

۲. سوره شوری، آیه ۲۳.

۳. سوره سبأ، آیه ۴۷.

۴. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رک: غین نضاح، ج ۱، ص ۱۵ - ۲۳.

۵. دیوان ابن فارض، ص ۱۶۲.

به این بیان علت شرافت و برتری دانش عرفان بر سایر علوم از نگاهی دیگر - گرچه ذوقی - تثبیت می‌شود؛ لیکن روشن است که سر برتری و شرافت این دانش، در علو مسائل و رتبه بلند مباحث آن نهفته است، چراکه عرفان تنها دانشی است که موضوع، مسائل و مباحث فرعی آن، جملگی «توحید» حضرت حق (تعالی شأنه) و اسماء و صفات جلالی و جمالی آن است. راز اعتلای عرفان را باید در این نکته اصیل جست که در این دانش، موضوع که همانا توحید حق است، نه به صورت مفهومی، که در حلقه حضور و شهود، عارف موحد را در بر می‌گیرد.

از این رو، جایه الزام، گنجینه در گستره‌ای فراخ، به وسعت فاصله میان آسمان و زمین، قامت بلند آن را نمی‌پنداریم، و شاه‌بال مفاهیم، رفعت و بلندی قلعه آن را در نمی‌یابد و تنها بر نشستن بر شریعه شهود و مشاهده جمال و جلال حق در آینه اسماء و صفات و مظاهر تام و تمام از جهان بیدای عارف شوریده حال را تسکین می‌بخشد.

با این همه گرچه آب دریا را نمی‌توان کشید، باید به قدر تشنگی آن را چشید و البته چنان‌که بسیاری گفته‌اند: «وصف العیش، نصف العسر» در به این معنی اگر حضور بر پنجره رؤیت برای ما ساکنان مرتبه عادت مقلود است، لیکن وصف جلال و جمال یار از زبان دلدادگان کوی و داد، بر زخم‌های درون مرهم می‌زند:

هزار عقل ببندی به هم بدو نرسد

کجا رسد به مه چرخ دست یا پای

فلک به طمع گلو را دراز کرد بدو

نیافت بوسه، ولیکن چشید حلوائی^۱

«تحریر توحید» که شرح مقدمه داود بن محمود قیصری بر فصوص الحکم شیخ

اکبر محی‌الدین ابن عربی است، در پی آن است که این پرده‌نشین عالم الفاظ را در جامه‌ای نو، در مرئی و منظر دلدادگان حقیقت هستی درآورد. پویندگان این طریقت به درستی می‌دانند که «مصنف علامه» این مقدمه، با بهره‌گیری از تبحر خیره‌کننده خود در حکمت، یافته‌های شهودی خود را در گستره‌ای از اندیشه‌های حکمی و فلسفی پیچیده و بر مبنای استدلالی و برهانی استوار ساخته است، و این مسئله البته صعوبت فهم اندیشه‌های شهودی را با دشواری بیشتر مواجه ساخته است. از این رو شرح و تفصیل و گشایش گره‌های موجود در این متن، همواره موضع همت اندیشمندان الهی و اساتید این فن بوده است. اساطین بزرگ معرفت هر یک در دوره‌های خاص، تدریس این کتاب با نثره را بر عهده می‌گرفته و با شروح، حواشی و تعینات خود، پرده از چهره دلربا آن می‌یودند و گاه نیز دامن همت بلند داشته، شرحی مبسوط بر آن می‌نگاشتند؛ لیکن گذر زمان و ماره زبان تفسیر و تبیین را گویاتر و تجربه‌های علمی، راه را برای برداشتن تعقیبات رانع موجود در مسیر فهم بهتر مسائل، هموارتر می‌کند.

به این بیان «تحریر توحید» کوششی دیگر براه رازی شرح و تفسیر مقدمه داود بن محمود قیصری بر فصوص‌الحکم یا به تعبیر خود بن «طلع خصوص الکلم فی معانی فصوص‌الحکم» است که با ارج نهادن به تلاش گذشته‌گان بهره‌گیری از همت بلند آنان، جلوه‌ای تازه از این کتاب سترگ را پیش روی پویندگان حقیقت می‌آورد.

در این مقدمه وجیز بیان این نکته اهمیت بسیار دارد که آنچه اکنون در صورت «تحریر توحید» جامه کتاب بر تن کرده است، نگارش، تحقیق و تنظیم درس‌های استاد معظم، یادگار گران‌قدر امام عظیم‌الشان حضرت حجت الاسلام و المسلمین سید حسن خمینی است که در مدت کمتر از چهار سال لباس کلمات بر تن کرده و بر سینه سپید کاغذ نقش بسته است. در حقیقت استاد معظم دروس مقدمه قیصری بر

فصوص‌الحکم را در نوزدهم آذر ماه سال ۱۳۹۱ آغاز کردند و در مدت زمانی بیشتر از یک سال، در تاریخ هفدهم اسفند ماه سال ۱۳۹۲ آن را به پایان رساندند؛ نگارنده این سطور نیز همراه با تدریس استاد، کار نگارش کتاب را آغاز کرد؛ ارائه دقیق و تا حد امکان بی کم و کاست مطالب مطرح شده در درس، شرح مزجی متن قیصری و اعاده ضمائم به مراجع، و نیز ترجمه مطلوب متن، البته کار نگارش کتاب را به درازا برد. افزون بر اینکه متن آماده شده، به استاد عودت داده شد و ایشان نیز با نگاه نکته بین و دقیق خود آن را مطالعه کرده و نکات فنی مربوط به مباحث و نقاط ضعف موجود را نمایان می‌ساختند. نگارنده نیز پس از بازبینی دوباره و رفع کاستی‌ها و نقاط ضعف، برای تأیید نهایی به ملاحظه ایشان می‌رساند.

نکته قابل توجه این‌که مناسبت مناسبت قیصری بر فصوص‌الحکم به اذعان بسیاری محققان، در زمره بهترین کتاب‌های عرفانی نظری برای آموزش طالبان اندیشه عرفانی است؛ مع‌الأسف شروح موجود بر این کتاب و نیز ترجمه‌هایی که از متن آن ارائه شده، به بهره‌گیری از این کتاب ارجمند، یاری‌مندان نمی‌رساند. افزون بر آنکه شرح و ترجمه متن، تاکنون در یک کتاب جمع نیامده بود. از این رو نگارنده سطور با راهنمایی استاد کوشیده است، افزون بر شرح روشن و روان استاد، ترجمه‌ای مطلوب و تا حد توان بی‌نقص از آن ارائه کند.

متن کتاب نیز محصول مقایسه و مقابله سه نسخه است: نسخه‌ای که در اختیار خود استاد بوده و به تصحیح «محمد حسن الساعدی» رسیده است، نسخه مصحح مرحوم آیت‌الله سید جلال‌الدین آشتیانی و نسخه مصحح استاد علامه آیت‌الله حسن زاده آملی که البته نسخه مرحوم آیت‌الله آشتیانی نسخه محور بوده است.

«تحریر توحید» افزون بر آنچه گذشت، تعلیقات ارزشمند امام خمینی (قدس سره)، آقا محمد رضا قمشه‌ای و برخی بزرگان دیگر چون مرحوم میرزا غلامعلی

شیرازی را نیز در خود جای داده است. این تعلیقات البته به دو صورت در کتاب درج شده است؛ بخشی از این تعلیقات در زمره مباحث کتاب جای گرفته است؛ به این معنا که استاد معظم در طی تبیین و توضیح مباحث کتاب، این تعلیقات را مطرح می‌کرده و با تکیه بر آن، مباحث خود را ارائه می‌کردند. بدیهی است که این بخش از تعلیقات در بخش توضیح، ذیل هر فراز آمده است. بخش دیگری از این تعلیقات نیز فراخور مباحث مطرح شده در توضیحات استاد، در پاورقی جای گرفته است.

تذکر این نکته لازم است که نگارنده همه تعلیقات و حواشی امام خمینی (قدس سره) بر مقدمه قصری را در این کتاب آورده است؛ لیکن در نگارش حواشی دیگر اساتید به صورت گزینشی عمل کرده است. البته در مواردی اندک هم، مباحث مطروحه استاد به شرح بسیار بیشتر نیاز داشته که این قلم با همه نارسایی، سعی در تبیین آن در پاورقی کتاب کرده است.

«تحریر توحید» بر سیاق متن محقق قیسری، بر دوازده فصل سامان یافته است؛ لیکن پیش از شروع مباحث اصلی و اصول دوازده‌گانه، پیشگفتاری در سه فصل با عناوین «نگاهی گذرا به تحولات تاریخی علم الهی»، «تأملی در فصوص‌الحکم و شروح آن» و «عرفان نظری از نگاه محقق قیسری» در آن گنجانده شده است.

نکته‌ای که در این میان نباید به غفلت سپرده شود این است که آنچه اکنون در قامت «تحریر توحید» مقدمه گرانسنگ محقق قیسری بر فصوص‌الحکم را به شرح نهشته است، تنها بخشی از توانایی‌های علمی استاد بزرگوار ما در تبیین و تشریح مباحث فلسفی و عرفانی است که راقم سطور تمام توان خود را به کار گرفته، تا آن را به رشته تحریر درآورد و از این رو محاسن و برجستگی‌های آن جملگی از آن استاد است و البته همه ضعف‌ها و کاستی‌های آن به راقم این سطور و بضاعت اندک وی ارتباط می‌یابد.

در پایان این وجیز، ضمن سپاس و ستایش حضرت حق (تعالی شانه) به اعطای توفیق در نگارش این کتاب، و حضور در ساحت لفظی توحید، بار دیگر از حسن اعتماد و توجه بی حد استاد گرانقدر جناب حجت الاسلام والمسلمین سید حسن خمینی و یاری و راهنمایی و حوصله بی‌پدیل ایشان در بذل فرصت علمی و عملی، نهایت امتنان و قدردانی را دارم. همچنین در این مقام از همه کسانی که در طول زمان نسبتاً طولانی نگارش این کتاب با راهنمایی‌های خود دست یاری نگارنده را به گرمی فشردند، به خصوص برادر بزرگوارم جناب حجت الاسلام والمسلمین علی فضلی سپاسگزاری می‌کنم. نیز از همه سرگرمی‌ام که بخش عمده حروفنگاری، نمونه‌خوانی و تصحیح کتاب را بر عهده گرفته و بخش معظمی از کارهای عملی کتاب را به انجام رسانده‌اند، تشکر و قدردانی می‌نم و امید دارم که این کتاب، با نگاه پر مهر اهل معرفت، پویایی و بالندگی بیشتر طالبان اندیشه عرفانی، به خصوص نوآموزان را موجب شود.

سلام و صلوات خدا و پیامبر گرامی و اولیای معصوم او (علیهم‌السلام) بر روح بلند و ملکوتی همه عالمان ربانی و اندیشمندان الهی که پی‌کردن این راه، بدون بهره‌گیری از تلاش‌های ایشان ممکن نبود؛ به خصوص متألمانی که در این کتاب نامی از ایشان به میان آمد و خاصه امام عظیم‌الشان که در زمره احیاء ازل این سنت علمی و عملی جای دارد.

آخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

سید محمود صادقی

قم - بیست و هشتم ذی الحجة الحرام ۱۴۳۶

بیستم مهرماه ۱۳۹۴